

Tone Zorn

ANDREJ EINSPIELER IN SLOVENSKO POLITIČNO GIBANJE
NA KOROŠKEM V 60. LETIH 19. STOLETJA

I

Šestdeseta leta preteklega stoletja se na Koroškem v celoti vključujejo v takratni razvoj na Slovenskem. To označbo ne utemeljujejo le značilne pojavne oblike političnega delovanja, ampak tudi živahno in iniciativno sodelovanje tega področja v splošnih tedanjih slovenskih prizadevanjih za formulacijo narodnega programa in v prizadevanju za njegovo uresničenje. Tu gre za formulacijo tistih konceptov slovenskega političnega gibanja tistega časa, ki so na eni strani odsevali v zamisli o posebni notranjeavstrijski skupini, ter našli svoje mesto v mariborskem programu 1865. leta, na drugi strani pa v zahtevi po zedinjeni Sloveniji, predvsem pri slovenskih liberalcih v času taborskega gibanja.¹ Pretres geneze obeh konceptov kaže, da je poleg Matije Majarja — Ziljskega tudi tvorec zamisli o notranjeavstrijski deželni skupini, Andrej Einspieler, v obdobju 1848—1849 zagovarjal misel o združitvi vseh Slovencev na etnografski podlagi in s tem zedinjeno Slovenijo², na kar kaže tudi njegova jasna zahteva iz maja 1849 po enotnem šolskem vodstvu za vse Slovence.³ Ločila pa je oba slovenska politika, deloma že v tem času, predvsem pa od pričetka 60. let dalje, različnost pogledov na način rešitve slovenskega vprašanja, pogledov, ki so bili pri Matiji Majarju bolj radikalni kot pri Einspielerju, ki je prav v tem času vedno bolj prehajal od svojih nekdanjih zmerno liberalnih stališč h katoliško-konservativnemu taboru. Prav v tem dejstvu je predvsem iskati vzroke Einspielerjevih prizadevanj po rešitvi slovenskega vprašanja v obstoječih strukturah avstrijske države, iskanj ki v šestdesetih letih končno preidejo v takoimenovano konstrukcijo notranjeavstrijske deželne skupine. Vzrok za legalistično iskanje rešitve slovenskega vprašanja moremo pri Einspielerju iskati predvsem v slovenskem položaju na Koroškem, pri njegovih slovenskih sodeželanah pa tudi v močno zakoreninjeni pokrajinski zavesti. Značilno je, da je imel že sam program celovskega Slovenskega društva leta 1848 o delitvi

¹ Janko Pleterski, Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana, 1965, 141. Isti avtor mi je dal na razpolago tudi izpiske iz takratnega koroškega tiska, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

² Prim. Fran Ilešič, Korespondenca dr. Jos. Muršca. Zbornik ZMS, 1905, 92—93.

³ Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, III, Ljubljana, 1966, 30.

Koroške v dve okrožji, slovensko in nemško, negativen odmev tudi v tem društvu in podobne pomisleke zasledimo še čez dvajset let v okviru slovenskega koroškega političnega društva — Trdnjave.

Po nastopu Bachovega absolutizma preide slovenska politična orientacija na Koroškem predvsem na kulturno področje, na področje jezika, deloma tudi v okviru Slomškove koncepcije slovenskega vprašanja (prim. ustanovitev Družbe sv. Mohorja). Viden izraz te usmeritve je 1852. leta ustanovljen Einspielerjev »Šolski (od 1858. leta dalje Slovenski) Prijatelj«, ki je do Bachovega padca izhajal kot jezikovni in verski list, prešel pa takoj po Bachovi odstranitvi na politično področje. Einspieler je marca 1861. leta sam takole označil ta prehod: »Vsak pameten človek se obnaša, kakor potreba nanese. Nekaj mesecev semle nam je Slovencom šlo za glavo. Nismo vedeli za gotovo, kaj bode z nami; gg. ministri so se na Dunaju posvetovali tudi za stran naših zadev; — mi sirote pa — razen Ljubljanskih Novic nismo imeli nobenega časopisa, ki bi branil in zagovarjal naše pravice; — nemški časopisi pa so z nami ravnali hujši kot Turki s svojo krščansko rajo. Velike so bile naše sile in potrebe. Ni se torej čuditi, da je tudi »Slov. Prijatelj« iz ovojníc skočil in delal slovensko politiko...«⁴ Ta usmeritev slovenskega gibanja in Einspielerja samega iz kulturnega na politično področje se ne kaže samo v poudarjanju nacionalnih pravic in zahtev Slovencev, ampak tudi v poudarjanju tistih Einspielerjevih desno-liberalnih stališč, ki jim sledimo v letih 1848/1849 v Cigaletovi »Sloveniji«. Predvsem je tu zajeta želja po ustavni monarhiji, in ob obnovi ustave iz leta 1848 v kraljestvu obeh Sicilij, je »Slovenski Prijatelj« leta 1860 povzel po zmerno liberalnem tisku sodbo, da je absolutizem nemoralen, škodljiv in nevzdržen in kot tak sovražnik vsake svobode, predvsem pa cerkvene.⁵ Tu že sledimo tistemu pisanju, ki je v letih 1861 do 1863 dajalo ton Einspielerjevim »Stimmen aus Innerösterreich« v cerkvenem vprašanju. Težko je reči, v kolikor sta na stališča vplivala liberalna katolika Günther in Veith, s katerima dr. Ivan Prijatelj povezuje Andreja Einspielerja.⁶ Ugotoviti moramo le to, da je leta 1849 povzema Einspieler po stališčih zastopnika tübinske teološke šole Johanna Baptista Hirscheja vse glavne postavke katoliško-liberalnega katolicizma, kot ločitev cerkve od države, cerkvene sinode z udeležbo nižjih duhovnikov in laikov, uvedbo materinščine v bogoslužje ter odpravo celibata pri čemer je po Matiji Majarju posebej poudarjal kasnejše glagoljastvo. Po Hirscherju je tudi zajel misel, da je narodnostno gibanje nova kvaliteta, s katero se mora krščanstvo sporazumeti in se spoprijateljiti (»da se kerščanstvo s tem gibanjem porazumi in poprijazni«).⁷ Po letu 1860. zasledimo med pisci, iz katerih je Einspieler zajemal, tudi Johanna J. I. Döllingerja, kasnejšega očeta starokatoliške cerkve ter Franza Bussa, vodjo jugozapadnonemškega katolicizma in

⁴ Slovenski prijatelj (SPj) 15. 3. 1861, 181—183.

⁵ SPj. 15. 7. 1860, 441—443.

⁶ Duševni profili naših preporoditeljev, v: Zbrani eseji I, Ljubljana 1952, 118—122, 312.

⁷ Slovenija 1849, št. 78—81, 309, 313, 317, 320.

pobornika demokratskih in socialnih reform, ter zagovornika uveljavitve katolicizma v javnem življenju.

Prav to povezovanje verskega vprašanja z narodnostnim ostaja tudi v prihodnje eno od Einspielerjevih izhodišč, pa tudi glavna postavka slovenskega političnega gibanja na Koroškem v prihodnjih desetletjih. V skladu s celotnim političnim razvojem, pa tudi z odmevi katoliško-liberalnih stališč je dejstvo, da pomeni v tem času Einspielerju konkordat iz leta 1856 enega glavnih prodorov svobode v absolutizem,⁸ ki je pretrgal stare vezi, ki so ovirale cerkev v njenem delovanju; v kolikor pa bi nasprotniki konkordata dosegli njegovo spremembo, bi bila sveta dolžnost katoliške cerkve doseči popolno ločitev cerkve od države ter doseglo kanonične svobode.⁹ Od tod pri Einspielerju tudi poudarjanje gesla o »svobodni cerkvi v svobodni državi«, ki ga v drugačni zvezi najdemo med drugim tudi pri Cavourju. Na povezavo nacionalnega z cerkvenim momentom pa kaže poudarjanje vodila cerkve po uporabi meterinščine v verskem pouku.¹⁰ Gotovo je, da je prav negativni odnos nemškega liberalnega gibanja v deželi vodil skupaj s Schmerlingom in s kasnejšimi liberalnimi režimi do vedno večjega Einspielerjevega odmika od nekdanjih izhodišč zmernega liberalizma, kar je imelo vpliv tudi na slovensko politično orientacijo. To odmikanje je razbrati med drugim iz Einspielerjevega zapisa 1864. leta, ko je ob izidu lista »Die Zukunft« pisal: »Dobili smo časopis »Die Zukunft«. Nimamo še časopisa dosedaj nobenega, ki bi nam branil politično in cerkveno svobodo. Večji del jih je, ki se potegujejo za politično svobodo, zraven pa mislijo posebno katoliško cerkev vkovati v težko in sramotno železje starega suženjstva.«¹¹

Oktobrska diploma, na katero se je v naslednjih letih navezoval mariborski program in ki je po letu 1860 dajala poleg Majarjevih stališč glavni poudarek slovenskim manifestacijam na Koroškem tja do taborskega gibanja, je Einspieler 1860. leta pozdravil kot upanje, ki bo prineslo izboljšanje slovenskega vprašanja ter odprlo pot dokončni rešitvi slovenskega položaja tako na Koroškem, kot na celotnem slovenskem etnografskem območju.¹² V smernicah slovenskemu gibanju, kot jih je takrat prinašal »Slovenski Prijatelj« moramo razbrati poleg prizadevanj po narodni prebui, odmevu Majarjevega ilirizma ter Kollarjevega nauka o zbližanju Slovanov, tudi poziv k slovenski politični uveljavitvi: »... Prvič nam je skerbeti, da se zavedamo, da smo Slovenci, sinovi in hčere tistega slavnega naroda, ki ga je kot listja in trave; — drugič nam je skerbeti, da se v knjižnem jeziku bližamo svojim bratom na jugu in tretjič nam je skerbeti, da spravimo v deželni in državni zbor svoje ljudi, ali kakor Nemeč... pravi: agitirati moramó...«¹³ Podobno

⁸ Stimmen aus IÖ, I, 1860, 63.

⁹ Prav tam, 384.

¹⁰ Prav tam, 63.

¹¹ Spj. 15. 11. 1864. leta, št. 11.

¹² Prav tam, 15. 11. 1860. 693—695.

¹³ Prav tam.

kot leta 1848 najdemo tu po Palackem povzeto zahtevo po preureditvi Avstrije v federativnem smislu s tem, da se vse dežele v katerih bivajo Slovenci, Štajerska, Koroška, Kranjska in Istra združijo v eno deželo in z enim deželnim zborom in glavarjem ob enakopravnosti obeh jezikov, slovenskega in nemškega,¹⁴ v želji, da bo s tem odprta pot za izboljšanje slovenskega vprašanja ne le na Koroškem, ampak na celotnem slovenskem ozemlju.

Na tako Einspielerjevo orientacijo opozarja tudi neznani dopisnik v prvi številki Tkalčevega lista »Ost und West« (16. 3. 1861) ob sporočilu, da pozdravljajo izid tega lista ne le koroški Slovenci, ampak tudi liberalno in pravično misleči Nemci. Dopisnik je dalje zapisal, da Nemci privoščijo slovenskim sodeželanom tak list, s katerim bodo prišle do veljave tudi njihove pravične želje in zahteve; ter opozarjal, v kateri smeri bi koroški Slovenci (oz. Einspielerjev krog) bili pripravljene sodelovati v Tkalčevem listu: »Ker se morajo — kot je pisal list — koroški Slovenci, čeprav otroci dežele, zatekati izven nje, zato je toliko bolj zaželeno uporabljati vaš list ter v njem pretresati politične, socialne in nacionalne zadeve naše dežele. Svojim nasprotnikom hočemo dokazati (v duhu Einspielerjevega povzemanja katoliško liberalnih stališč — op.), da smo zmožni življenja, da smo v vsakem oziru svobodomiselni, pri tem pa pravični na vse strani«. Za neposredno nalogo slovenskega gibanja na Koroškem je dopisnik postavljaj spremembo volilnih okrajev, ker obstoječe stanje preprečuje Slovincem zastopstvo v deželnem zboru. Očitno pa Einspielerja in njegov krog Tkalčev list ni zadovoljil. Najbrže moramo prav tu poleg ostalih dejavnikov (npr. Bleiweisovega vpliva)¹⁵ iskati vzrok za pričetek izhajanja Einspielerjevih Stimmen aus Innerösterreich, lista usmerjenega predvsem na pridobivanje nemške javnosti za slovensko stvar. Izid lista in potrebo po slovenskem tisku v nemškem jeziku je Einspieler utemeljil predvsem z nemško nadvlado; v tej smeri pa je posebej zanimiv njegov poziv slovenski javnosti za naročbo lista: »Gospodje, ki imajo oblast v rokah in nam pomagati morejo, so Nemci; gospodje, ki nas ponemčiti hočejo so Nemci; gospodje, ki so slovenske krvi pa žalibog nemškega duha in z našimi nasprotniki potegujejo, so skoraj tudi že Nemci. Nemcem moramo pa resnico in pravico po nemško povedati: mislimo, da nam bo to več pomagalo, kot deset časnikov v slovenskem jeziku, ki jih Nemci brati nočejo ali ne znajo. To so naše misli! Slovenci! Ako se vsi — na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, Goriškem in Istrskem, vsi Slovenci po »Notranjeavstrijskem« lepo in bratsko v roke sezamo, nas premoti in ne premaga nikdo. Pomagajmo vsakdo po svoje!... — Mi pa obljubljam, da bomo svoj časopis vredovali v enakopravnem, katoliškem in lojalnem duhu. Za stran našega jezika bomo se potegovali zato, da naš jezik dobivlja po slovenski zemlji tiste, pa vse tiste pravice, ki jih ima nemški jezik po nemški zemlji. Za stran svete vere bomo terdno in zvesti katoličani, pa

¹⁴ Spj. 15. 11. 1861, 103—114.

¹⁵ Dragotin Lončar, Dr. Janez Bleiweis in njegova doba, v: Bleiweisov zbornik, Ljubljana 1909, 192—193.

ne bomo drugih černili ali preganjali, tudi vsega ne hvaliti, kar se nahaja po katoliškem svetu: »svobodna cerkev v svobodni državi« bo naše geslo. Za stran političnih pravic bomo lojalni in se močno držali cesarskega diploma 20. oktobra 1860, bomo stali na strani avtonomistov v državnem svetovalstvu.«¹⁶

Svoj koncept so mogle »Die Stimmen aus IÖ« uresničevati vsega le tri leta, saj jih je zatrla že aprila 1863 sodna pravda, ki si jo je bil Einspieler nakopal z dopisom župnika Mundena iz Slovenjega Plajberka, v katerem je ta izrazil misel na politično osamosvojitve Slovencev v okviru monarhije na podlagi narodnega prava.¹⁷ — Stališča nemške liberalne strani do slovenskega političnega gibanja pa so se v tem času razvijala predvsem v polemiki z Andrejem Einspielerjem, kajti Matija Majar se je bil umaknil v širše, vseslovanske okvire in je v praktično slovensko politiko posegel le na višku ljudskega gibanja za Zedinjeno Slovenijo v dobi taborov; samo Einspielerjevo stališče o nesprejemljivosti koroških meja pa je v tem času pomenilo vsekakor veliko ugodnost za agitacijo nemških liberalcev, saj so ti razpravljanje o jezikovni in drugačni enakopravnosti Slovencev na Koroškem lahko vedno zavajali od načelnih stališč k argumentom praktičnosti tradicionalne nemške enojezične uprave dežele ter na poudarjanje gospodarske podrejenosti slovenske manjšine v deželi, s katero so bili dani trajni pogoji tudi za politično podrejenost Slovencev.¹⁸ — S samim prenehanjem »Stimmen« je tudi nastala kar ostra cezura v diskusiji z nemško stranjo o slovenskem vprašanju, kadar pa je do nje spet prišlo ji je manjkalo zamaha in ostrine, ki se je kazala prav v začetku 60. let v znani diskusiji Einspieler — dr. Huscha o slovenskem vprašanju,¹⁹ ki se je razvila predvsem ob Einspielerjevi zahtevi po priznanju nemško-slovenskega značaja Koroške. Prav v tej diskusiji najdemo na nemški strani vedno znova poudarjanje mirnega sožitja obeh narodnosti v deželi, podčrtavanje gospodarskega zaostajanja slovenskega prebivalstva za nemškim na gospodarskem in kulturnem področju, pa tudi zagotovila, da se govornica koroških Vendov tako zelo loči od kranjske slovenščine, pa tudi od štajerske slovenske govornice; sicer pa na Koroškem sploh ni slovenskega jezika, ampak samo ločena narečja, katerih korenine so sicer slovanskega porekla, a so prevzele toliko nemških besedi in korenov, da se prebivalci raznih dolin južnega dela Koroške med seboj niti ne razumejo,²⁰ pač trditve, ki jih v določenih povezavah najdemo tudi danes. Značilno v tej smeri je takratno pisanje lista »Zeitung für Kärnten«, 14. 12. 1861, da kolikor ne bi Slovenci govorili z Nemci v njihovem jeziku, čeprav poznajo nemščino,

¹⁶ SPj. 15. 6. 1861, 381—383; Novice, 26. 6. 1861, št. 26, 209—210.

¹⁷ Celoten sodni postopek so prinesle Stimmen aus IÖ 23. in 24. 4. 1863, št. 36 in 37; Bartholomäus Petrei, Die Slowenische Frage in der Kärntner Presse 1848—1863, tipkopijsna disertacija na filozofski fakulteti dunajske univerze, Dunaj 1961; Fran Levstik, Zbrano delo VIII., Ljubljana 1959, 354 (op. dr. Antona Slodnjaka); Janko Pleterški, cit. d. 156; Stimmen aus IÖ II, 434—435.

¹⁸ Janko Pleterški, cit. d. str. 143.

¹⁹ Bartholomäus Petrei, cit. disertacija.

²⁰ Stimmen aus IÖ I, 1861, 1—19.

bi bilo to kršenje pravil dobrega obnašanja in spodobnosti. Kmalu za tem znova beremo o nujnosti znanja nemščine, kajti le z njo je mogoč dvig posameznika in občutek te nuje je prešel tudi v zavest vsakega razsvetljenega Slovence in vsakdo bo moral opaziti, da celo slovenski kmet želi, da se njegovi otroci uče nemški. Zato delajo v koroškem šolstvu napako, ker ne uče učencev nemški na podlagi slovenskega jezika,²¹ pač spoznanje ki ga kmalu najdemo ob tako imenovanih koroških utrakvističnih šolah, katerih glavni namen je bil doseči prehajanje učencev iz slovenskega na nemški jezik in iz slovenske na nemško kulturno in narodnostno zavest.

Viden izraz poskusa usmeritve celotnega slovenskega političnega gibanja, pogojen iz koroške realnosti, je v letih 1865 do 1867 izhajanje Einspielerjevega političnega lista »Slovenec.« Tako kot leta 1860 je tudi v tem Einspielerjevem listu, vendar bolj odločno in zavzeto, podčrtana povezanost med jezikom in vero, z naraščanjem liberalizma pa tudi podčrtavana nevarnost, ki jo liberalizem prinaša tako veri kot slovenski narodnosti (»katoliška vera ravno tako pred nami omaguje, kakor se slovenski rod ponemčuje: to nas skušnja več kot tristo let uči«).²² V skladu s to koncepcijo sledimo trditvi o katoliški veri kot srcu in jedru narodnosti.²³ S svetopisemskim izrekom »Ljudje so spali, prišel je sovražnik in posejal ljulko med pšenico« je Einspieler tega leta ponovno nastopil proti nemškemu liberalizmu, od duhovnikov pa zahteval politično udejstvovanje.²⁴ Tako nas ne preseneča opozorilo Slovencem — ob istočasnem napadu na liberalne tendence, da naj se ne dajo »motiti tistim političarjem, ki pravijo: Kaj jezik, kaj narodnost — svoboda, svoboda to je prva reč!«, saj tudi največja »svoboda brez narodnosti ni nič, — svoboda je le za naše prijatelje, ne za nas. Anglija je najsvobodnejša država cele Evrope: kaj pa pomaga ubogim Irčanom vsa ta angleška svoboda...«²⁵

V političnem smislu je Einspielerjeva usmeritev od tega časa dalje opazno sledila v državnem okviru konservativnemu federalističnemu taboru, kot ga je na slovanski strani zagovarjal Palacky, na nemški pa dvakratni spreobrnjenec Franz Schuselka, ki se pričinja prav v tem času dokončno odvracati od nemškega liberalizma h katoliškemu konservativnemu taboru in po letu 1867 tudi k slovanskim krogom; leta 1867 pa je bil Schuselka celo eden najvnetejših zastopnikov češkega državnega prava.²⁶ Za slovenske razmere zasledimo v »Slovincu« tako kot v času »Stimmen aus IÖ« ponovno koncepcijo notranjeavstrijske deželne skupine izhajajoče iz historičnega koncepta oktobrske diplome,²⁷ ki najde še istega leta svoje mesto tudi v znanem mariborskem programu. Za-

²¹ Zeitung für Kärnten 26. 4. 1862, št. 34, po izpiskih dr. Janka Pleterskega.

²² Slovenec 14. 1. 1865, št. 1.

²³ Prav tam, 21. 1. 1865, št. 3.

²⁴ Prav tam, 19. 4. 1865, št. 28.

²⁵ Prav tam, 25. 2. 1865, št. 13.

²⁶ Franz Schuselka. Ein Lebensbild. tipkopišna disertacija na filozofski fakulteti dunajske univerze, 1948.

²⁷ Prim. Slovenec 5. 7. 1865, št. 50.

nimivo je, da Einspieler v tem času priredi povzetek članka Palackega *Idea statu rakouskeho y »Slovenca«* v tem smislu, da je Palackovemu predlogu o preureditvi Avstrije po federalističnih načelih in predlogu ureditve dednih dežela pritaknil zamisel notranjeavstrijske deželne skupine,²⁸ istočasno pa pozival k historičnim utemeljitvam te konstrukcije.²⁹ Zadevno preureditev Avstrije je list utemeljeval tudi z velikonemškimi in velikoitalijanskimi usmeritvami dela nemškega in italijanskega prebivalstva monarhije.³⁰ Nove preusmeritve slovenske politike na Koroškem zasledimo ob koncu vojne 1866. leta, ko prodre v slovensko politiko spoznanje po preusmeritvi slovenskega vprašanja na področje zedinjene Slovenije in prirodnega prava. Pri iskanju novih rešitev ob mariborskem programu je decembra 1865. leta postavil Matija Majar nov predlog rešitve slovenskega vprašanja s takoimenovanim »Kraljestvom Ilirijó«, ki naj bi v razliko z notranjeavstrijsko deželno skupino zajemalo Kranjsko, Koroško, Goriško, Istro, Trst ter oba popolnoma slovenska okraja Štajerske, mariborskega in celjskega, v nekem smislu pa pomenil odmev nekdanjega ilirskega kraljestva, h kateremu je Matija Majar dodal še južni del Štajerske, očrtan po Kozlerjevem zemljevidu; za Koroško pa očitno pomeni ta predlog odmev programa Slovenskega društva iz leta 1848 o delitvi dežele v dve jezikovni enoti.³¹ Odcepitev severnega nemškega dela Štajerske je Matija Majar utemeljeval predvsem s prevlado nemškega življa, v kolikor bi bila k Ilirskemu Kraljestvu priključena celotna Štajerska. Zanimivo je, da je iz historičnih momentov pa tudi glede na Nemce in Italijane, Majar nekako odklanjal za slovenske dežele poimenovanje z nazivom »Slovenija«.³² Po njegovi zamisli bi avstrijske dežele v Ilirskem kraljestvu ohranile dotedanje meje, deželne zbornice in premoženje. Za rešitev narodnostnih vprašanj monarhije je ob Kraljestvu Ilirija tudi predlagal uveljavitev kulturne avtonomije, kar očitno kaže na Lajoša Kossutha ter na ogrsko situacijo v revolucionarnih letih 1848—1851; s tem pa je tudi za pol stoletja prehitel na Slovenskem Etbina Kristana.³³ Odmeve Kossuthove ustavne ureditve Ogrske najdemo predvsem v Majarjevi zamisli o narodnostni ureditvi občin, okrajev, okrožij ter ureditvi deželnih zborov po nacionalnih kurijah. Najvišji zadevni organ vsake narodnosti bi bila ustrezna dvorna pisarna, ki bi

²⁸ Slovenec, 24. 6. 1865; Vasilij Melik, *Die slowenische Politik am Anfang des Dualismus 1867—1870*, tipkopis, 1967.

²⁹ Slovenec, 5. 7. 1865, št. 50.

³⁰ Slovenec, 15. 7. 1865; za pomen tega lista prim. še dr. Fran Vatovec, *Levstikova prelomna časnikarska izpovedanost*, Delo, Ljubljana, 23. 3. 1968; Isti, *Levstikove puščice iz Einspielerjevega »Slovenca«*, Ljudska pravica 9. 5. 1955; isti, *Celovec, prvo žarišče slovenske publicistike*, Naši razgledi, 9. 1. 1965.

³¹ Dr. Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturno-politična in slovstvena zgodovina 1848—1895*, II. str. 569—576 (opombe dr. Dušana Kermavnerja).

³² Prav tam.

³³ M(atija) M(ajar), *Betrachtungen über die österreichischen Länder und Nationen I—III*, *Slawische Centralblatt*, Bautzen, 1865, št. 10—12 — Madažrski historik Oskar Jászi opozarja, da se Kossuthove zamisli ustavne ureditve Ogrske in koncepcije Rennerjeve kulturne avtonomije »osuplo skladata«, cit. Rehak Laszlo, *Manjine u Jugoslaviji — pravnopolitička studija, cikl. disertacija*, Novi Sad-Beograd, 1965.

bila za Slovane skupna. Ob genezi Kossuthovih pogledov na nacionalno vprašanje je opozoriti še na vpliv dveh poljskih udeležencev ogrske vstaje v vojni 1848—1851, generalov Dembinskega in Bema, na Kossuthovo stališče do državne ogrske nacije in v njenem okviru do ostalih narodnosti Ogrske.³⁴

Po pruski zmagi leta 1866 je kot ugotavlja dr. Ivan Prijatelj pričel tudi Einspieler pod vplivom mladoslovenskih dopisnikov Slovenca polagoma prilagajati svoje zgodovinsko stališče notranje avstrijske državne skupine nekdanjemu ilirskemu kraljestvu, ki bi se mu pridružila tudi spodnja Štajerska.³⁵ Očitno je, tudi v tem evoliranem stališču Einspieler pri zavračanju prirodnega prava izhajal s stališča skrajno ogroženega slovenstva na Koroškem, poznavajoč bolje kot politiki iz drugih slovenskih dežela napadalnost nemškega liberalnega nacionalizma. Zato naj bi se po njegovi ponovni zamisli Slovenci prizadevali združiti se vsaj v skupnem parlamentarnem zboru, pa naj si bi bil to zbor notranjeavstrijskih dežel, ali zbor prebivalcev nekdanjega ilirskega kraljestva ter spodnje Štajerske.³⁶ To pa je bila tudi dokončna odpoved zedinjeni Sloveniji in to je še isti mesec grajal Levstik v »Slovencu« z opozorilom, o neuresničitvi notranjeavstrijske deželne skupine.³⁷ Podobno kot leta 1863 je kmalu po dualizmu Einspieler ubral ostrejšo struno v polemiki z nemškim liberalizmom, kar se kaže predvsem v dejstvu, da v tem času izpade iz »Slovenca« rubrika namenjena notranjeavstrijski deželni skupini; res pa je, da stopa v prihodnjem obdobju vprašanje rešitve slovenskega vprašanja s prirodnim pravom pri Einspielerju tudi zaradi aktivnega nastopa mladih slovenskih liberalcev povsem v ozadje, o čemer priča Einspielerjevo pismo dr. Janezu Bleiweisu z dne 5. 5. 1870., v katerem je ob soočenju svoje poglede na slovensko vprašanje z mladoslovenskim gibanjem pisal: »Pot po kateri hočemo doseči svoj cilj nas vodi do razpوتا. Mnogo najiskrenejših rodoljubov in visokoučenih gospodov je, ki mislijo, da se da to doseči le, ako osnujemo »Slovenijo«. So pa tudi taki, ki menijo, da se to da dognati po drugem potu. K tem spadam tudi jaz... Vladi naj se naravnost pove, da se je »Slovenija« vtisnila globoko v glavo in srce slovenskega naroda in da jo bo morala vlada prej ali slej ustvariti. Ves narod to želi, — tabori in časniki. Ta misel se je pa porodila, ker so Slovenci vse upanje izgubili, da se bodo Nemci še kedaj preuredili in Slovincem bolj pravično postali.« »Slovenija bodi šiba nad tramom, strašilo Nemcem in vladi. Vendar pravki še niso izgubili vse upanje do vlade in Nemcev in ultimatu ali poslednjo besedo, ki jo nudijo, predno oni sežejo po poslednji rešitvi.«³⁸

Sledeč tem stališčem je zanimivo, kako so ocenjevali Slovenca takratne oblasti in koroško-nemška liberalna sredina. Za oris je na voljo

³⁴ Zoltan I. Tot, Košut i nacional'nyj vopros v 1848—1849 gg, Budimpešta 1954, pos. str. 102.

³⁵ Ivan Prijatelj, cit. d. str. 463.

³⁶ Fran Levstik, Zbrano delo VIII, 402 (opomba dr. Antona Slodnjaka).

³⁷ Prav tam, 208—209.

³⁸ Dr. Dragotin Lončar, Iz politične korespondence dr. Janeza Bleiweisa, Naši zapiski, Ljubljana 1910, št. 1, 28.

korespondenca med kranjskimi deželnimi oblastmi ter sodnimi oblastmi v Gradcu in Celovcu, iz katere je razvidna predzgodovina dogajanja, ki je pripeljalo k prenehanju izhajanja tega slovenskega glasila in na njegove usmeritve v letih 1865—1867, potem ko je doseglo 1866. leta 650 izvodov naklade (dr. Josip Vošnjak, Spomini I. str. 206—7, 1905). Ta dokumentacija kaže, da so bile listu poleg koroških nasprotne tudi kranjske oblasti, ki so tudi nastopile kot iniciativni pobornik sankcij proti temu listu. Začelo se je konec marca 1867 z intervencijo kranjskih prezidialnih oblasti pri javnih pravdnikih v Gradcu in Celovcu, z obtožbo, da je »Slovenec« v nasprotju z veljavnim tiskovnim zakonom skušal vplivati na slovenske volivce pri kranjskih volitvah tega leta (šlo je za članek objavljen v »Slovenec« 19. 3. 1867. o nepravilnosti pred temi volitvami). Vidi se tudi, da je javni pravdnik še pred prejemom zadevnih navodil vložil ob izidu inkriminiranega članka pri celovškem sodišču obtožbo proti Slovenčevemu uredniku. Zanimive so ob tem sodbe oblasti do tega slovenskega političnega glasila: med njimi beremo o nesramnem pisanju lista, ki gre čez vse meje, o listu, ki prinaša take nazore, ki so v nasprotju z avstrijsko državno in pravno ureditvijo; da širi mržnjo proti nemštvu, zlasti pa proti uradništvu, kar bi utegnilo imeti nedogledne posledice, zato je nujno zaščititi prebivalstvo pred takimi subverzivnimi tendencami. Zanimivo je še opozorilo koroških deželnih oblasti kranjskemu deželnemu predsedniku 11. 4. 1867, da celovško državno pravdnništvo ni moglo najti oprijemljivega dokaza na kranjsko trditev, da vsebuje »Slovenec« subverzivne in komunistične tendence (vsekakor v skladu z znano zbirko papeških silabusov, povzeto leta 1864).³⁹ Aprila 1867 so ljubljanske deželne oblasti celo zahtevale prelustracijo celovške čitalnice, kjer naj bi bil sestavljen eden od inkriminiranih člankov. Sâmo vlogô Slovenca in njegove politične usmeritve pa so kranjske deželne oblasti, želeč doseči sankcije proti listu, označile takole: »Slovenec' je na Kranjskem zelo razširjen in ima škodljiv vpliv. Zasleduje tendence, ki se v bistvu vedno bolj uveljavljajo. Prinaša dopise iz raznih krajev Kranjske ter razburljive vesti iz te kronovine, ter si dovoljuje izpade proti osebnostim, ki ne soglašajo z navedenimi nacionalnimi in političnimi nazori, ki jih list zasleduje. Pridiga mržnjo proti nemškemu prebivalstvu, zlasti pa proti takoimenovanemu nemškemu uradništvu... — Kdor to gonjo opazuje, mora s skrbjo ugotavljati, kaj vse bo iz tega nastalo...«⁴⁰ Dne 31. 5. je očitno v tej zvezi dopisnik iz Gradca sporočal »Novicam«, da je menda celovški mestni odbor zahteval od ministra, da izžene Andreja Einspielerja zaradi njegovega »političnega delovanja«. Med tem pa je tekla tožba proti odgovornemu uredniku lista z očitkom hujskanja proti narodnosti (namreč nemški); posledica njegove obsodbe

³⁹ Mišljen je papeški silabus od 8. decembra 1864, izdan obenem z encikliko *quanta cura*. Vsebina je izvleček iz raznih papeških enciklik od leta 1846 dalje s kratkimi označitvami zmot, med njimi tudi o komunizmu in liberalizmu. Prim. H. Dezinger — Clem. Banwart, *Eichridion Symbolorum*, Freiburg 1922.

⁴⁰ Povzeto po prezidialnem arhivu kranjskega deželnega predsednika iz pomaldi 1867 v Arhivu Slovenije, f. IV. in V; Prim. tudi *Slovenec* 14. IV. 1867, št. 43.

pa ni bila le ustavitev lista, ampak tudi ugasnitev vsakršnega slovenskega političnega tiska v deželi vse tja do leta 1882, ko je izšel »Mir«, ki je bil v nasprotju z Einspielerjevimi vseslovenskim »Slovencem« idejno in vsebinsko popolnoma zasidran v koroškem okolju.⁴¹

Odnos nemške koroške liberalne javnosti do »Slovenca« v drugi polovici 60. let kaže pričetek izhajanja lista »Alpen-Blätter«, idejno usmerjenega proti Einspielerjevi publicistični in politični dejavnosti. Analiza tega lista, ki jo je pripravil dr. Janko Pleterski kaže, da so do mariborskega programa »Alpen-Blätter«, ko je bilo vprašanje zgodovinskega ali naravnega prava za Slovence še odprto in ko je Slovenca preveval Levstikov liberalni duh, pisale o Slovencih kot o enakovrednih partnerjih.⁴² Zanimiva je iz tega časa v »Alpen-Blätter« ocena Andreja Einspielerja, kot vnetega voditelja slovenske stranke: »to je mož, — je pisal list — čigar osebne nepolitične lastnosti morajo vzbuditi pri vseh spoštovanje, a čigar vroča kri ga v političnem pogledu žene k pretiravanjem, katerih posledice lahko postanejo nevarne, če bi jih ne zaježili. Bojno razpoložen drži v rokah vihrajočo zastavo z geslom »Popolna enakopravnost«, pri tem pa pozablja, da z njenim drogom dreza stranko in jih žene drugo proti drugi.«⁴³ V trenutku, ko je »Slovenec« objavil slovenski mariborski program, ko je predvideval obnovo »zgodovinske« notranjeavstrijske deželne skupine, se je to pisanje spremenilo. Tako je v komentarju k mariborskemu programu list zviška ocenil ta program za »elaborat, ki ne bi vzdržal pretresa kakega bruca pravne fakultete«. V tem programu je list našel tudi federalistično hipertrofijo, naštel kar trinajst predstavniških teles in smešil zmešnjavo kompetenc, enako tudi integracijo ostalih dežela Notranje Avstrije s Kranjsko na zgodovinski osnovi iz leta 1522 ter upravičeno opozarjal: »Če želite (Slovenci op.) jezikovne meje, jih postavite odkrito in častno, ker to bo imelo še kaj smisla.« Ugovarjal je tudi temu, da bi drugi Slovenci iskali opore in čutili privlačnost h Kranjski. List je nato z liberalnega stališča kritiziral naslonitev teritorialnega obsega občin v mariborskem programu na cerkveno razdelitev, videč v tem »klerikalne ozire«. Čudil se je tudi zakaj so ogrski in beneški Slovenci izpadli iz programa in ostali tako »nekrščanski denacionalizaciji«. V nadaljevanju komentarja najdemo še več cvetk, okoli katerih se je od tega časa dalje bolj ali manj vrtela celotna nemškonacionalna politika do Slovencev. Med drugim je tako list zavračal zahtevo po enakopravnem položaju slovenščine v celi notranjeavstrijski skupini, kajti iz nasilnega duha te zahteve — je pisal — izvira nevarnost ne le za nemški nacionalni položaj, ampak tudi za politično svobodo. Zanimivo je, da je list apeliral na izdelavo protipro-

⁴¹ Janko Pleterski, Nekaj o »Miru«, Koledar Slovenske Koroške za leto 1958, Celovec (1857), str. 51—56.

Francé Jesenovec, Snovanje »Slovenskega juga« leta 1867, Levstikov zbornik, Ljubljana 1933, 276—300.

⁴² Janko Pleterski, Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana 1965, 162.

⁴³ Alpen-Blätter, 24. 9. 1967, št. 51 (po izpiskih dr. J. Pleterskega).

grama nemške stranke Notranje Avstrije.⁴⁴ Poslanstvo »Alpen-Blätter« na Koroškem pa so njeni izdajatelji označili z besedami, da »Tam, kjer stoje zadnje straže germanskega plemena na jugozahodu (!), tam naj bi v tisku glasno zadonela svobodna beseda, ki je tudi nemška beseda«. Ta naj bi dokazala, »da je pristno germanska narava globoko zakoreninjena v koroškem ljudstvu«, to pa še posebno zdaj, ko hočejo koroško deželo vključiti v »Zvonimirovo državo«.⁴⁵

II

Iz orientacije slovenskega političnega gibanja na Koroškem v drugi polovici 60. let preteklega stoletja izstopata za nadaljnji razvoj slovenskega vprašanja predvsem dve dejstvi: po eni strani deželnozborske volitve ter sprostitev društvenega življenja leta 1867, po drugi pa dokončna zavrnitev uveljavitve mladoslovenskega gibanja, katerega najvidnejši izraz je po letu 1868 prav taborsko gibanje. Dejstvo je, da so sprejetje društvenega zakona leta 1867 kot novo možnost izkoristila v začetku na Koroškem predvsem takoimenovana demokratična društva (Demokratenvereini), med njimi 1870 leta posebno demokratično društvo za Podjuno, pa tudi druga, kot celovško Nemško društvo, ki je segalo tudi na slovensko ozemlje. Poznavalka tega dela koroške zgodovine Dorotheja Doliner opozarja, da na Koroškem ni bilo liberalno usmerjeno samo meščanstvo, ampak da so za liberalne ideje bili v tem času sprejemljivi tudi bogati nemški kmetje; in dejstvo je, da pri slovenskih kmetih v Podjuni liberalne usmeritve demokratičnega društva niso imele enakega uspeha kot pri nemških. Dolinerjeva dalje pravi, da so bila ta društva proticerkveno usmerjena in je bila Cerkev zanje steber absolutizma ter glavna ovira uveljavljanju njihovega centralističnega političnega programa. Toda liberalni program teh društev je bil liberalen po ugotovitvah Dolinerjeve samo v smislu varovanja privilegijev nemškega meščanstva: »Koroška demokratična društva so se razlikovala od podobnih društev v drugih kronovinah po tem, da je nacionalno vprašanje zanje že od nekdaj najbolj pereče vprašanje in da je pri njih prizadevanje za ohranitev privilegirane položaja nemštva... bilo posebno močno poudarjeno.«⁴⁶ Značilnost liberalizma teh društev ni bila po ugotovitvah dr. Janka Pleterskega samo socialna usmerjenost k vprašanju nemškega prebivalstva, ampak tudi močno poudarjen nemški nacionalizem, kar je vodilo k procesu spreminjanja nemškega liberalizma v nemški nacionalizem, proces, ki je bil za splošnoavstrijske razmere prav na Koroškem posebno zgođen, nagel in temeljit, ter je zajel razen meščanstva tudi nemške liberalne kmete. Od tod tudi dejstvo, da je postala kmalu Koroška med vsemi alpskimi deželami, kljub pretežno agrarnemu značaju, posebno močna trdnjava nemških nacionalnih strank.⁴⁷

⁴⁴ Prav tam, 12. 10. 1866, št. 56.

⁴⁵ Pleterski, cit. d., 161.

⁴⁶ Dorothea Doliner, Die politischen Organisationen, Vereine und Verbände in Kärnten von 1860—1914, tipkopijsna disertacija na insbruški fil. fak., 1953.

⁴⁷ J. Pleterski, cit. d., 168.

Ta razvoj v smeri liberalizma, predvsem pa odmevi vladajočega liberalnega režima, so po letu 1867 vodili tudi k politizaciji proti liberalnim tendencam usmerjenega katoliško-konservativnega gibanja na območju Avstrije, navzven pa se je ta politizacija kazala v ostrem nasprotstvu večine avstrijskega episkopata, ki je ob podpori Vatikana pričel širiti odpor proti liberalnim tendencam, predvsem v avstrijskih alpskih deželah. Izraz tega odpora je bila končno 1868 leta ustanovitev političnega katoliškega društva za Gornjo Avstrijo, sledilo pa mu je ustanovitev tirolskega katoliškega društva.^{47a} Odmev tega dogajanja na Slovenskem je bila med drugim 23. XI. 1869 ustanovitev »Katoliškega ustavnega ljudskega društva na Koroškem« (Katholisch Constitutioneller Volksverein von Kärnten), med katerega odborniki najdemo tudi Andreja Einspielerja, ki se je v tem času, kot dokazuje taborsko gibanje, dokončno odmaknil ne le od nemških liberalcev, ampak tudi od mladoslovenskega gibanja. O hitri rasti katoliških političnih organizacij na Koroškem priča dejstvo, da je bilo leta 1872 od 41 političnih društev v deželi 30 katoliških; in prav podpora katoliških Slovencev tej akciji je bistveno pripomogla k organizacijskemu uspehu, čeprav so se katoliška politična društva širila tudi po nemškem delu dežele. Vsekakor je bil v ozadju take slovenske orientacije tudi nacionalni moment, saj je bil A. Einspieler eden voditeljev katoliškega gibanja v deželi, pa tudi urednik njenega glasila »Kärntner Blatt«, ki je prav zato pisalo v duhu narodne enakopravnosti. Prav to dejstvo pa je očitno vzbujalo pri Slovencih iluzije, da bo Slovincem na Koroškem s tako politično orientacijo mogoče rešiti ali vsaj olajšati svoj nacionalni problem.⁴⁸

Po letu 1867 se je dokončno razrešilo tudi vprašanje uveljavitve slovenskega liberalizma na območju južnega dela Koroške, proces, ki se pričinja kazati zlasti po deželni volitvi 29. I. 1867. leta. Na teh volitvah sicer nastopita obe usmeritvi slovenskega političnega gibanja še skupno. Na to ne kaže samo mladoslovenska usmerjenost Einspielerjevega Slovenca, ampak tudi Einspielerjeva kandidatura velikovškega političnega okraja skupno z dr. Valentinom Pavličem, enim od tvorcev mariborskega programa, in v tem času koncipienta pri dr. Albinu Pazniku v Velikovcu. Same volitve, za katere je značilen še nastop slovenskih kandidatov na večini slovenskega etničnega območja, kljub izostanku podatkov kažejo, da je v primerjavi z volitvami leta 1861 prodor slovenske zavesti v deželo; tako so v velikovškem in v beljaškem političnem okraju dobili slovenski kandidati kljub intenzivni nemškonacionalni propagandni dejavnosti malo manj glasov kot nemški.⁴⁹

Predvsem pa gre mladoslovenskemu gibanju zasluga, da je neposredno po prvih dveh slovenskih taborih v Ljutomeru in v Žalcu izšla tudi iz koroške sredine iniciativa za podobno slovensko prireditve. Dne 22. IX. 1868, le mesec dni za prvima taboroma, je Slovenski narod ob-

^{47a} Fran Erjavec, Prvi začetki katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928.

⁴⁸ J. Pleterski, cit. d., 171.

⁴⁹ Slovenec, 22. I. 1867, št. 9.

javil oklic 52 koroških Slovencev za tabor, ki bi se imel sestati dne 29. IX. 1868 na Bistrici pri Pliberku, še pred tem pa je bila izročena vladi zadevna prošnja za dovolitev te prireditve (prim. Slovenski narod, 1. IX. 1868, št. 64). Vendar pa je oblast prireditve prepovedala ter s tem dejansko onemogočila razmah slovenskega političnega gibanja tudi na območju Koroške. Znova zasledimo oklic na slovenski tabor šele maja 1869,⁵⁰ ob istočasnem opozorilu, da zaradi »nekaterih okoliščin«, pač zaradi negativnega odnosa oblasti, ni bilo mogoče pripraviti slovenskega tabora, do katerega, kljub pripravam, zaradi prepovedi, to leto še ni prišlo.⁵¹ Tako se je uresničila ta zamisel šele prihodnje leto in še to pod vplivom 27. XII. 1869 v Celovcu ustanovljenega slovenskega političnega društva Trdnjava.

Nastanku tega društva moremo slediti vsaj od novembra 1868, od obsežnega uvodnika v Slovenskem narodu 21. XI., št. 99 o potrebi ustanavljanja slovenskih političnih društev po deželah, kjer živijo Slovenci, med drugim tudi na Koroškem. Dne 11. III. 1869 je sledil v Slovenskem narodu ponatis pravil mariborskega slovenskega političnega društva. Pravila, ki so vplivala tudi na delo in orientacijo kasnejšega koroškega društva Trdnjava, so med drugim predvidevala prizadevanja za narodno enakopravnost, pa tudi sklicevanje taborov. Julija 1869 (10. VII.) je list objavil dopis s Koroške z opozorilom na potrebo političnega društva za koroške Slovence; temu je 14. IX. sledil oklic slovenskega učitelja Ferda Vigeleta v imenu »več gornje koroških Slovencev« na sestanek, na katerem bi razpravljali o ustanovitvi slovenskega političnega društva ter izvolili začasen odbor. Na sestanku — bil je dne 23. XII. 1869 — so bili izvoljeni v začasni odbor društva poleg dveh laikov dr. Val. Pavliča in Ferda Vigeleta še dva klerika dr. Val. Nemeč in Kandut, izstopa pa dejstvo, da v odbor ni bil izvoljen A. Einspieler. Styar postaja jasnejša ob dejstvu, da se je prav v tem času pripravljala ustanovitev katoliškega ustavnega društva ter s tem dokončno distanciranje A. Einspielerja od mladostlovenskega gibanja. Tudi na ustanovnem zboru Trdnjave prihodnje leto je bil izvoljen v odbor društva poleg laikov le en sam klerik, Andrej Wieser, stolni kaplan v Celovcu, drugi odborniki pa so postali: Ferdo Vigele, B. C. Rosbecher ter Anton Šajnik iz Borovelj.⁵² Občni zbor Trdnjave se je sicer izrekel za Zedinjeno Slovenijo; vendar pa še vedno zasledimo vprašanje, ki smo ga našli v celovškem Slovenskem društvu leta 1848; namreč problem razkosanja dežele, ki ga je ustanovni zbor Trdnjave skušal rešiti v skladu z dotedanjimi Einspielerjevimi in Majarjevimi predlogi s sistemom nacionalnih kurij za nacionalna in politična vprašanja, v gospodarskem oziru se je zbor izrekel za gospodarsko enotnost Koroške, v verskem pa za upoštevanje katoliških pravil (pač načel) ter za delo društva v katoliškem duhu.⁵³ Sprejet je bil tudi sklep o sklicanju tabora na Bistrico pri Pliberku, za glasilo društva

⁵⁰ Prav tam, 2. 2. 1867, št. 16.

⁵¹ Slovenski narod, 25. 5. 1869, št. 60.

⁵² Besednik, 10. 1. 1870.

⁵³ Besednik, 10. 1. 1870, št. 1.

pa izbran Slovenski narod.⁵⁴ Do sredine marca 1870 je imelo društvo 104 člane.⁵⁵ Trdnjava je nameravala dalje tiskati posebno brošuro namenjeno poduku preprostega prebivalstva o zemljiškem davku in o novi postavi; vendar so sklenili še preudariti, ali ne bi bilo bolje kupiti 3—400 iztisov podobne knjižice, ki jo je izdala ljubljanska Slovenija. Da bi se nadrobneje odbor seznanil s težnjami slovenskega prebivalstva, je sklenil pred nameravanim taborom sklicati še dva predhodna shoda: enega pri županu Krautu na Bistrici pri Pliberku na velikonočni in drugega na Bistrico na Zilji pri Ferdu Vigeletu na binkoštni ponedeljek; sam tabor pa naj bi bil 25. VII. 1870. Za tabor je Trdnjava predlagala naslednje resolucije:

- »1. na Slovenskem morajo uradi upravljati v slovenskem jeziku,
2. pouk v šolah mora biti v materinščini in
3. združitev Slovencev v eno upravno telo s skupnim deželnim zborom; lahko pa se predlagajo tudi druge resolucije.«⁵⁶

Tako kot v preteklem letu je tudi to pot skušala upravna oblast preprečiti najavljeni shod na Bistrico pri Pliberku. Za vzrok prepovedi je velikovško okrajno glavarstvo sporočilo prirediteljem, da sme društvo delovati le na mestu svojega sedeža, vendar je predsednik Trdnjave dr. Albin Paznik uspel s pritožbo razveljaviti ta sklep oblasti. V celoti se je shoda pri Krautu udeležilo nad 200 oseb, med njimi tudi Ziljani. Glede predstoječih volitev so na njem posamezniki predlagali abstinenco Slovencev od vsakršnih volitev ter protest proti sklepom, ki bi bili sprejeti brez slovenskega pristanka; vendar je ta predlog odpadel. V program slovenskih poslancev za bližnje volitve se je postavila zahteva po vpeljavi slovenskega jezika v vse urade in šole na slovenskem ozemlju; Zedinjeno Slovenijo ter nasprotovanje velikonemškimi (»pruskim«) tendencam. Predlagali so tudi skupen nastop s katoliškim ustavnim društvom na volitvah, ter za sestavo skupnega volilnega odbora, ki bi postavil »za celo deželo sposobne poslance«; vendar pa ta predlog, postavljen v duhu Einspielerjeve koncepcije, ni prodrl, ampak je obveljal sklep o prepustitvi Trdnjavinemu odboru izbor slovenskih kandidatov za predstoječe volitve. Istočasno je shod imenoval za kandidate v velikovškem političnem okraju dr. Pavliča, Kušeja in kar je zanimivo tudi A. Einspielerja, vendar šele na tretje, neizgledno mesto. Sama debata na zboru, pa tudi določitev kandidatov za volitve kaže, da sta prihajali na dan v slovenskem gibanju predvsem dve tendenci: Einspielerjeva in mladoslovenska, ki je v tem trenutku prevladala. To je vidno že iz sklepov shoda namenjenih prihodnjemu taboru. Vidi se, da je bil osvojen program, kakršnega je shodu predlagal Trdnjavin odbor, zahtevajoč enakopravnost slovenskega jezika tako v uradih, kot v šolah ter postavitev vprašanja Zedinjene Slovenije v tem smislu, da se preuredi volilni red

⁵⁴ Slovenski narod, 18. 1. 1870, št. 7.

⁵⁵ Prav tam, 24. 3. 1870, št. 35.

⁵⁶ Prav tam.

ter ločijo volilni okraji po narodnosti in da Slovenci in Nemci ločeno volijo svoje poslance.⁵⁷

V predstoječem volilnem obdobju je vsaj v začetku nastopala Trdnjava samostojno in to po večini slovenskega etničnega ozemlja Koroške. Tu je med drugim priredila shode za fare Marija na Zilji, Pečnica in Loče, kjer se je shoda, kljub dežju, udeležilo blizu 100 posestnikov,⁵⁸ medtem ko se je sestanka na Bistrici na Zilji udeležilo nad 40 volivcev.⁵⁹ Podoben sestanek je bil sklican v Bačah in se ga je udeležilo okoli 200 posestnikov iz okolice. Na njem so sklenili še isto leto sklicati tabor ob Baškem jezeru.⁶⁰ V predvolilnem času je bilo opaziti tudi poskuse prodora nemških liberalcev na območju velikovškega političnega okraja, ki pa niso uspeli tako, kot so predvidevali organizatorji.⁶¹

Že Einspielerjeva postavitve na kandidatno listo slovenskega političnega društva na Koroškem kaže na določen vpliv v smislu katoliškega ustavnega društva orientiranih volivcev. Prisotnost te orientacije je bilo dalje opaziti med samo predvolilno dejavnostjo tega leta. Po volitvah je v tem smislu opozoril Trdnjavin predsednik dr. Albin Poznik, da je skušalo katoliško ustavno društvo, in seveda Einspieler sam, pripeljati Trdnjavo v svoje naročje. Vendar pa ta predlog pri večini ni našel podpore, nasprotno, Trdnjava se je celo okrepila.⁶² Eden poskusov preusmeriti Trdnjavino mladoslovensko orientacijo je bila vsekakor aktivna Einspielerjeva udeležba na za marec 1870 napovedanem zborovanju društva, ki je bilo iz Bistrice na Zilji predstavljeno v Bače. Za predsednika zborovanja — pričel ga je Albin Poznik — je bil izvoljen Andrej Einspieler, ki je v govoru, ki ga je na zborovanju imel, očitno razvijal svojo koncepcijo usmeritve slovenskega političnega gibanja; svoj govor pa končal s pozivom k preorientaciji Trdnjave in k slogi ob skorajšnjih volitvah,⁶³ samo katoliško ustavno društvo pa se je ob teh poskusih z volilnim proglasom na splošno izrazilo proti zatiranju narodnosti.⁶⁴

Zaradi nacionalno nepravilne razdelitve volilnih okrajev je Trdnjava pred volitvami tega leta apelirala na nemške stranke v tem smislu, da bi Slovenci kandidirali sami v Velikovcu, v nacionalno mešanih krajih pa bi postavili Slovenci prvega, Nemci pa drugega kandidata, medtem ko bi v beljaško jezikovno mešanem okraju kandidiral pravičen Nemec. Nemci naj ne bi po tej zamisli postavljali konkurenčnih kandidatov Slovincem, pač pa naj bi Slovenci v mešanih okrajih z nemško večino glasovali za nemškega in Nemci v pretežno slovenskih krajih za prvega slovenskega kandidata složno, in obratno.⁶⁵ V odnosu na katoliško ustavno društvo je skušala Trdnjava najprej uveljaviti svoje kandidate,

⁵⁷ Slovenski narod, 28. 4. 1870, št. 49.

⁵⁸ J. Pleterski, cit. d., 177.

⁵⁹ Slovenski narod, 16. 6. 1870, št. 69.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Prim. cit. d. J. Pleterskega, 177—178.

⁶² Slovenski narod, 16. 7. 1870, št. 82.

⁶³ Besednik, 10. 6. 1870, št. 87/88.

⁶⁴ Kärntner Blatt, 11. 6. 1870, št. 47.

⁶⁵ Kärntner Blatt, 18. 7. 1870, št. 49.

vendar pa je morala kmalu kloniti pritisku ter iti v kompromis s klerikalnim taborom. Po volitvah je dr. Albin Poznik prav dejstvu, da katoliško ustavno društvo ni osvojilo Trdnjavinih predlogov o postavljanju kandidatov, pripisoval enega vzrokov, da niso prodrli slovenski kandidati in da je povsod po Koroškem odnesla zmago nemška liberalna stranka.⁶⁶

Delno je bilo predvolilni dejavnosti pripisovati dejstvo, da je prišlo do prvega slovenskega tabora na Koroškem šele avgusta 1870. leta. To je bilo tudi obdobje intenzivnejših prizadevanj nemško liberalno usmerjenih krogov na pridobivanje južnega dela dežele. Viden izraz takih prizadevanj je v tem času bilo 17. VII. 1870 ustanovljeno »Podjunsko demokratično društvo«, ki so mu sledila še v tem in v prihodnjem letu še nova, tako maja 1870 »Rožansko demokratično društvo« (Rosenthaler Demokratenverein) in kasneje tudi Spodnjeziljsko naprednjaško društvo (Untergeilthaler Fortschrittsverein); medtem ko do ustanovitve demokratičnega društva za Mežiško dolino 1871. leta ni prišlo. — Prvi slovenski tabor na Koroškem je bil končno sklican za 31. VII. 1870 na Bistrico pri Pliberku. V program tega tabora je bila v duhu sklepov marčnega shoda na prvo mesto postavljena zahteva po Zedinjeni Sloveniji in dalje po enakopravnosti slovenskega jezika tako v uradih kot v šoli; na gospodarskem področju pa vprašanje zmanjšanja davščin kmečkemu prebivalstvu. Tabora se je udeležilo po cenitvah slovenskega tiska blizu 8000 oseb (7—8000), medtem ko pri cenitvah v nemško-nacionalnem tisku že pri prvem taboru opazimo vidne težnje po zmanjšanju števila udeležencev in s tem tudi po zmanjšanju pomena tabora kot slovenske politične manifestacije (Freie Stimmen so npr. pisale o 3000 udeležencih).⁶⁷ Zanimivo je, da je poročevalec v Slovenskem narodu pisal o tem taboru kot o prvi manifestaciji koroškega slovenstva, ki se do sedaj ni aktivno udeleževalo slovenskega gibanja. Zato je tudi ta tabor za slovenski narod neprecenljivega pomena in priča — je nadaljeval list — da so Korošci prav tako za idejo Zedinjene Slovenije, kot drugi deli slovenskega naroda.⁶⁸ Zanimivo je, da so velikovski Nemci skušali za 31. julij sklicati nasprotni shod, vendar že same priprave nanj niso uspele.⁶⁹

Dosedanja literatura je nadrobno prikazala in povzela zunanji potek in delno tudi vsebino vseh taborov na Koroškem, tako da se na tem mestu dotikamo le najvažnejših momentov iz tega dogajanja v slovenskem političnem gibanju. Predvsem je opozoriti, da je uspehu prvega, bistrškega tabora pripisati dejstvo, da je bil čez dva meseca sklican novi tabor v Žopračah (18. IX. 1870). Udeležencev je bilo na tem taboru v primerjavi z bistrškim mnogo več (po nekaterih cenitvah do 10.000), kar znova potrjuje dejstvo močnega prodora slovenske politične misli med prebivalstvom slovenskega jezika. Zanimivo je, da se je tega tabora aktivno udeležil tudi Matija Majar-Ziljski, ki je to pot opustil svoj predlog iz leta 1867 o poskusu rešitve slovenskega vprašanja na podlagi pri-

⁶⁶ Prim. Slovenski narod, 16. 7. 1870, št. 82.

⁶⁷ Besednik, 25. 7. 1870, št. 14; Slovenski narod, 21. 7. 1870, št. 84.

⁶⁸ Slovenski narod, 6. 7. 1870, št. 92.

⁶⁹ Prav tam, 9. 8. 1870, št. 92.

merne uporabe historičnega prava ter kromeržiške ustave ter se povrnili na stališče Zedinjene Slovenije. Tako kot na bistriškem, so tudi na tem taboru razpravljali o vprašanju Zedinjene Slovenije, enakopravnosti slovenskega jezika v uradili in v šoli; poudarek je bil predvsem na gospodarskih vprašanjih kmečkega prebivalstva.⁷⁰ Tretji koroški tabor je sklicala Trdnjava za 6. avgust 1871 v Zgornjih Buhljah blizu Grabštanja. Še pred tem je bil maja meseca poseben shod v Hodišah, katerega pobudnik je bil gotovo Andrej Einspieler: na njegov vpliv kaže predvsem napovedani dnevni red, ki je zajemal predvsem gospodarska vprašanja, se izogibal vprašanja Zedinjene Slovenije ter se izključno dotikal vprašanja izboljšanja slovenskega položaja v okviru Koroške, ureditve slovenskega šolstva, zastopstva Slovencev v koroškem deželnem zboru (»Kako dobimo več svojih mož ali zastopnikov v deželni zbor?«)⁷¹ ter ureditve slovenskega zavarovalništva in posojilništva, vprašanje, s katerim se je po Schultze-Delitschu Einspieler ukvarjal še v času Stimmen aus IÖ (prim. Stimmen II, 78—91).^{71a} — Tabor v Zgornjih Buhljah — udeležilo se ga je med 5 in 6 tisoč oseb, je bil v dosednji literaturi do raziskav dr. Janka Pleterskega še najmanj zajet. Po poročilu »Kärntner Blatta« (9. VIII. 1871, št. 63) so se tabora udeležili Slovenci iz skoro vsega slovenskega dela Koroške: Jezerskega, Železne Kaple, Pliberka, Velikovca, Djekš, Smihela, Zgornjega in Spodnjega Roža, Loč, Št. Štefana pri Bekštajnu in o drugod. Na njem so razpravljali, katere pravice so Slovenci že dosegli, katere so jim še potrebne ter jih je mogoče postavno še doseči, pretresala se je majska Trdnjavina spomenica Dunaju pa tudi orientacija slovenskih volivcev na deželnih, in pri državnih volitvah. Kot na hodiškem shodu je bilo tudi na taboru sproženo vprašanje ustanovitve posebnih zavarovalnic in posojilnic namenjenih kmečkemu prebivalstvu.⁷² Med govorniki tabora najdemo že znanega Jurija Kräuta, prof. Majcingerja in Železnikarja iz Maribora, dr. Valentina Zarnika, Matijo Majarja, župnika Mundena, avtorja inkriminiranega članka, zaradi katerega so ugasnile leta 1863 »Stimmen aus IÖ« ter Andreja Einspielerja, katerega nastop vidno označuje odmikanje Trdnjavine politične orientacije v smeri katoliško ustavnega društva. Pomen tabora v Zgornjih Buhljah je tudi v tem, da je prišlo s strani nekaterih demokratov in liberalno usmerjenih domačinov do poskusa protidemonstracije, usmerjene predvsem proti Andreju Einspielerju; podjunsko demokratično društvo pa je v dneh po taboru napovedalo društveni shod v Grabštanju, s posebnim namenom nasprotovati programu Zedinjene Slovenije.⁷³

⁷⁰ Slovenski narod, 22. 9. 1870, št. 110; Besednik, 25. 7., št. 14; 10. 8., št. 15 in 25. 9. 1870, št. 18.

⁷¹ Slovenski narod, 13. 5. 1871, št. 91.

^{71a} Najbrž tudi v tej luči ni slučajna ustanovitev prve hranilnice in posojilnice na Koroškem dne 5. 9. 1972 v St. Jakobu v Rožu. — O ustanovitvi posojilnice gl.: Osemdesetletnica Hranilnice in posojilnice Št. Jakob v Rožu, Koledar Slovenske Koroške za leto 1952, Celovec, 88—92.

⁷² Besednik, 10. 7. 1871, št. 15.

⁷³ Prav tam.

V letu 1871 je nameravala Trdnjava sklicati še četrti tabor v Ziljsko dolino,⁷⁴ do katerega pa ni prišlo in če odmislimo vest o nekem taboru v Skočidolu tega leta — prirejenem najbrž v okviru katoliškega ustavnega društva za Koroško in konservativnega slovenskega političnega programa — je s taborom v Zgornjih Buhljah v bistvu prenehalo na koroških taborih vidno izraženo gibanje za Zedinjeno Slovenijo;⁷⁵ seveda pa ostaja pri tem odprto vprašanje, ali ni bil tabor v Zgornjih Buhljah dovoljen s strani oblasti samo zaradi spretno formuliranega programa, ki ni omenjal Zedinjene Slovenije.^{75a}

Omenjeni Einspielerjev nastop na zadnjem koroškem taboru moremo povezati še s pripravami na deželnozborske volitve dne 1. septembra 1871, na katerih se je Trdnjavina orientacija v glavnem podredila usmeritvi katoliško ustavnega društva. Zanimiv je v tem smislu volilni Trdnjavin oklic z dne 18. VIII. 1871 z opozorilom, da imajo pravico voliti tudi duhovniki in da so lahko izvoljeni tudi za volilne može.⁷⁶ Kaj več o teh volitvah ne vemo; iz Slovenskega naroda, 5. IX. 1871, št. 103 pa izvemo, da je v velikovškem političnem okraju bil na slovenski strani izvoljen Andrej Einspieler, medtem ko je dr. Valentin Pavlič propadel za dva do tri glasove, dočim je dobil tretji slovenski kandidat dr. Valentin Nemeč le nekaj nad 20 glasov (nemški liberalci so dobili na teh volitvah po 80—90 glasov). Vse kaže, da je bil Einspieler na teh volitvah izvoljen predvsem z glasovi dobrloveške občine; podoben uspeh je slovensko politično gibanje doseglo tudi v občinah Črna, Bistrica pri Pliberku, Libučje, Jezero, Skocijan in Galicija, nasprotno pa je občina Bela volila izključno nemškega kandidata.⁷⁷ Zanimivo je, da nemška stran ni pristala ob teh volitvah na sodelovanje s slovenskim političnim gibanjem,⁷⁸ še več, opazno je bilo celo prizadevanje nemških liberalcev pridobiti si slovenske volilce z letakom v slovenskem jeziku, s katerim so poudarjali podobne trditve, kot jih podčrtujejo nemško-nacionalni krogi na Koroškem tudi danes o mirnem sožitju obeh narodnosti v deželi, o zgodovinski sklenjenosti obeh narodnosti in podobno.⁷⁹ Za kasnejše, predvsem pa za plebiscitno obdobje, izstopa v tem času propagandna dejavnost liberalno usmerjenih nemških Korošcev proti slovenskemu gibanju s trditvijo, da hoče ta, prodati deželo Kranjcem, s tem pa bodo Korošci postali »Sittfelknechte« (sluge) Kranjcev »kateri ... bodo davke nakladali in naše denarje za sebe porabili«; na rovaš konservativnih orientacij slovenskega političnega gibanja pa je letela trditev, da hoče slovenska stran znova vpeljati tlako, desetino in podobno v deželo.⁸⁰

⁷⁴ Slovenski narod, 10. 8. 1871, št. 92.

⁷⁵ J. Pleterski, cit. d., 200.

^{75a} Prim. Vasilij Melik, Slovenski tabori, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 1968, št. 2, 75.

⁷⁶ Slovenski narod, 22. 8. 1871, št. 97.

⁷⁷ Prav tam, 19. 9. 1871, št. 109.

⁷⁸ Prim. Slovenski narod, 5. 9. 1871, št. 103.

⁷⁹ Slovenski narod, 9. 9. 1871, št. 105.

⁸⁰ Prav tam.

Čas po volitvah 1871. leta v celoti pomeni obdobje dokončne klerikalizacije slovenskega političnega gibanja na Koroškem, kar izstopa še posebej ob neposrednih volitvah v državni zbor 13. X. 1873, ko je bil kljub nasprotovanju slovenskih liberalcev postavljen v velikovškem volilnem okraju za edinega slovenskega kandidata Andrej Einspieler,⁸¹ medtem ko je bil v podkloštrskem sodnem okraju na neizgledno mesto postavljen Ferdo Vigele.⁸² Značilno za dokončno preorientacijo slovenskega političnega gibanja in Trdnjave je ob teh volitvah dejstvo, da je bila na slovenski strani predvolilna dejavnost tega leta izključno v duhovniških rokah. Ko je »Slovenski narod« 21. X. 1873, št. 242 ocenjeval poraz obeh slovenskih kandidatov na volitvah je opozoril na trditev nemške strani, da je slovenska stranka izgubila na volitvah predvsem zaradi svoje konservativne orientacije. List je podčrtaval, da bi Slovenci zmagali, ko ne bi izpodrinil v velikovškem političnem okraju Einspieler dr. Val. Pavliča kot kandidata. »Samo to je želiti — je pisal list — da bi tudi pri nas duhovniki in Einspielerjevci izprevideli, da je bolje *Slovenec*, nego prusoljubni mlado-nemec. Mi to izprevidimo. Zato smo za Einspielerja vse delali in vse storili, — ker je Slovenec in nijsmo vprašali za ‚pravovarstvo‘, ali nepravovarstvo. Narodnost je prva, to ima ‚slovenski narod‘ prav, in če je kje le narodnost v nevarnosti, to je pri nas na Koroškem. Delajmo torej le za slovenstvo in vse pustimo, da bi se reklo: Slovenec in klerikalec je vse eno. Le potem bomo zmagovali.«

Na širino konservativnega slovensko-nemškega tabora v tem času opozarja že dejstvo, da je imel ta tabor v nasprotju s političnim društvom Trdnjava, ki se je v tem času omejevalo le na posameznike, že v letu 1871 vrsto krajevnih društev, med njimi v Brezi, Libučah, Skočidolu, Štebnu, Čačah, Borovljah, Št. Janžu, Grabštajnu, Kotmari vasi⁸³ ter v Št. Jakobu v Rožu. Značilno je, da ob ustanovitvi tega društva niso govorili o Zedinjeni Sloveniji.⁸⁴ Za stališča podreditve konservativne slovenske politike katoliškopravni stranki je, iz leta 1872 poučen govor slovenskega koroškega kandidata iz leta 1871 dr. Valentina Nemca na sestanku katoliško ustavnega društva v Celovcu, na katerem je poudarjal prizadevanje nemške katoliško-pravne stranke po nacionalni enakopravnosti v državi in ohranitvi historičnih dežela v nasprotju z Zedinjeno Slovenijo: »Pravna stranka hoče enakopravnost tudi s stališča pedagogike, kulture, vere in materialnega blagostanja, ker se na materialnem polju od nobenega naroda veliko ne doseže, ako se ta narod zadržuje v razvijanju svojega jezika in svojega narodnega duha... — Katoliško pravna stranka hoče politično svobodo in vzdrževanje avtonomij posameznih dežel..., kolikor se to z državno enoto zvezati dadé in potrebam novenšega časa ugajajo... — ...S tem, da pravna stranka avtonomijo dežel terja, pospešujejo tudi materialno srečo, in blagostanje narodov...«⁸⁵

⁸¹ J. Pleterški, cit. d.

⁸² Slovenski narod, 23. 9. 1871, št. 218.

⁸³ Prav tam, 13. 5. 1873, št. 55.

⁸⁴ Besednik, 10. 10. 1871, št. 19.

⁸⁵ Slovenski narod, 18. 4. 1872, št. 44.

Vse kaže, da je mladoslovensko usmeritev Trdnjave vse tja do leta 1871 pripisati predvsem delu dr. Albina Poznika. Na to kaže predvsem dejstvo, da je po Poznikovem odhodu 1871. leta s Koroške opaziti v Trdnjavi postopno prehajanje v smeri katoliškega ustavnega društva. Tako je bil na občnem zboru tega leta — udeležilo se ga je od 156 društvenikov vsega 50 — izvoljen v Trdnjavin odbor Einspielerjev nečak Lambert. Med sklepi zbora je opaziti kompromisno stališče do vprašanj slovenskega političnega gibanja ob vprašanju ustanavljanja slovenskih društev na podeželju, ne glede na njihovo usmeritev, bodisi da so katoliška ali mladoslovenska (»naj si društvo prizadeva kar le mogoče pridobiti si društvenikov po vseh slovenskih dolinah, slehernih krajih, ali pa, da na kmetih vsaj zase napravijo svoja društva, vse eno, pod katerim imenom, ali ‚katoliško‘ ali drugače, da je le politično, ter se poganja za blagor Slovencev«).⁸⁶ Trdnjavino odmikanje od mladoslovenskega gibanja v tem času posebno izstopa ob znanih Trdnjavinih peticijah vladi ter prosvetnim oblastem z dne 12. V. 1871,⁸⁷ ki so še vsebovale zahtevo po Zedinjeni Sloveniji, pa tudi že odmik od nje z alternativno možnostjo ohranitve kronovin. Zanimivo je, da je »Slovenski narod« posnel zahteve spomenice šele iz dunajskega lista »Die Zukunft« in ne iz prvega vira. Opozarjajoč na odmik novega Trdnjavinega vodstva od dotedanje mladoslovenske usmeritve je Slovenski narod (6. VI.—8. VI. 1871, št. 64—65) ob tem značilno pisal, da je očitno »v novjšem času Dunaj bliže, nego Maribor«. Posebno izstopa nova orientacija Trdnjave, ob istočasnem hiranju društva, pri volitvah leta 1873, ko sta Trdnjava in državnopravna stranka nastopili skupaj in s skupnim volilnim oklicem. Slovenec je 14. X. 1873 v svoji prvi številki za naša razmotrivanja zanimivo ocenjeval ta skupni nastop z besedami, da »dokler se drugod ‚mladi‘ in ‚stari‘ pripeljejo in nam ubogim Slovincem gotovi grob kopljejo, delamo tu na Koroškem mladi in stari Slovenci, nemški in slovenski katoličani složno in združeno. Ta sloga in edinost je zlata vredna in deloma že lep sad obrodila...« Poskus dokončne preusmeritve Trdnjave v smislu konservativnega katoliškega tabora zasledimo znova prihodnje leto na njenem občnem zboru ob vprašanju spremembe društvenih pravil. Živahna razprava se je pri tem razvila zlasti ob predlogu spremembe dotedanjšega člena 1 pravil, po katerem je bil »Namen društva širiti politično izobraževanje med koroškimi Slovenci, pospeševati svobodo in delati na to, da se ravnopravnost uresniči«. Lambert Einspieler in član prvega Trdnjavinega odbora Wieser sta k temu členu stavila predlog, naj se društvo zavaruje pred nekrščanskim stališčem, kakor si ga v novjšem času želijo tudi nekateri liberalni Slovenci. Wieser je tudi predlagal dostavek k prvemu členu: »Vse to pa na podlagi krščanski«, Lambert Einspieler pa je svetoval za Trdnjavino geslo znano staroslovensko programsko vodilo »Vse za vero, dom, cesarja«. Predlogoma sta zlasti nasprotovala Ferdo Vigele in Matija Majar; prvi z ugovorom, da »S takim pristavkom bi od društva odgnali marsikatero narodno moč, ki ni naše

⁸⁶ Slovenski narod, 2. 2. 1871, št. 13.

⁸⁷ Tekst obeh spomenic gl. v Novicah, 21. 6.—12. 7. 1871, št. 25—28.

vere, in to bi bila velika škoda«, drugi pa je poudarjal nepotrebnost takega dodatka, saj je razumljivo, da društvo ne bo nikogar prizadevalo v njegovem verskem prepričanju in da se ne bo vtičvalo v verske zadeve. Po živahni razpravi je obveljal Einspielerjev predlog; zanimivo pa je ob tem Wieserjevo oporekanje Vigeletu in Matiji Majarju: »Kdo nam je porok, da se društvo ne bo vtičvalo v verske zadeve? Kajti kakšen odbor, takšno utegne biti društvo. Ako jo odbor zasuka na stališče mladostlovecev, ali moremo duhovni še ostati pri takem društvu! Ali ga si smemo priporočati in razširjati med ljudstvom? Ali brez nas duhovnikov mislite društvo ohraniti na tako trdnih nogah, dobro, odstopimo radi.«⁸⁸ Nevdomno je bil odstop dotedanjega Trdnjavinega predsednika Krasniga ter izstop Lamberta Einspielerja in A. Wieserja na tem zboru iz odbora društva ter izvolitev Matije Majarja za novega predsednika, pogojena z opozicijo dela Trdnjavinih članov dotedanji usmeritvi društvenega vodstva, vendar to dejstvo ni imelo več odločilne vloge pri nadaljnjih slovenskih političnih orientacijah na Koroškem.

⁸⁸ Slovenec, 23. 4. 1874, št. 47.

ANDREAS EINSPIELER UND DIE SLOWENISCHE POLITISCHE BEWEGUNG IN DEN 60. JAHREN DES 19. JAHRHUNDERTS

Der Verfasser befasste sich im Referate, den er an der XIV. Tagung den slowenischen Historiker im Herbst 1968 hielt, mit der Frage der Rolle Andreas Einspielers in slowenischen politischen Bewegung in den 60. Jahren des XIX. Jahrhunderts. Dabei unterstrich der Verfasser, dass sich diese Zeit, in Gänze, in die damalige Entwicklung in Slowenien einschliesst in den Bestrebungen für die Formulierung eines slowenischen Nationalprogrammes und ihre Verwirklichung. Diese Bestrebung Andreas Einspielers zeigt sich besonders in seiner Idee über die Gründung einer sogenannten innerösterreichischen Landesgruppe.

Aus den demaligen Dokumentalien zeigt sich, dass in den Jahren 1848-49 sich auch Einspieler für ein bestimmtes Konzept eines Vereinten Sloweniens einsetzte, hatte sich jedoch in den 60. Jahren des 19. Jahrhunderts unter dem Einflusse des deutschen Liberalismus in der Abwehr desselben, immer mehr für eine innerösterreichische Landesgruppe eingenommen.

Besonders ist im Referate die sogenannte »Taborbewegung« hervorgehoben, und besonders noch die Tätigkeit A. Einspielers in derselben.